

ВІДГУК

офіційного опонента **Василенко Марини Миколаївни**
на дисертаційну роботу *Верітова Олександра Ігоровича*
**«Теоретичні і методичні засади формування підприємницької культури
майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту»**, подану на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 –
теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми дослідження

Індустрія спорту останнім часом виходить на рівень повноцінної галузі економіки, що обумовлено постійним збільшенням чисельності прибічників здорового способу життя та зростанням попиту на спортивно-оздоровчі послуги. На задоволення їх потреб з державного і місцевих бюджетів надходять інвестиційні кошти, що спрямовуються здебільшого на підтримку вже існуючої спортивно-фізкультурної інфраструктури і, лише у поодиноких випадках, на оплату висококваліфікованих професіоналів в галузі спортивної педагогіки та фізичної культури – тренерів, інструкторів, вчителів фізичної культури тощо.

Утім нові моделі управління державними, комунальними та приватними спортивно-фізкультурними організаціями з огляду на недостатні обсяги бюджетного фінансування будуються через розширення масштабів підприємницької діяльності таких дипломованих фахівців, використання їх ініціатив та талантів на засадах самозайнятості та самоокупності.

В цьому сенсі ми згодні з автором дисертації, що сучасна економіка сприяє розвитку підприємництва в сфері фізичної культури і спорту, зростанню числа власників фізкультурних і спортивних організацій, збільшенню різноманіття їх організаційно-правових форм, розширенню спектра і поліпшенню якості послуг, що надаються населенню. При цьому діяльність спортивних організацій підпорядковується об'єктивним законам підприємницького середовища, а конкурентоспроможність спортивних організацій детермінована ступенем використання економічного і людського потенціалу.

На даний час у фокусі наукових досліджень знаходяться окремі питання розвитку фітнес-індустрії, проблеми визначення основних функцій, розкриття сутності та виявлення головних чинників розвитку підприємницької діяльності в галузі. Проте ці дослідження, як справедливо зазначає автор дисертації, носять фрагментарний характер і не в змозі

забезпечити розроблення теоретико-методологічного та практичного підґрунтя для формування і розвитку інституту підприємництва в галузі фізичної культури і спорту, що й зумовило актуальність поданої до захисту дисертації.

2. Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності й новизни

Положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи науково обґрунтовані та достовірні, що забезпечується потужною теоретико-методологічною базою вихідних позицій, відповідністю концепції дослідження сучасним тенденціям розвитку теорії і методики професійної освіти; підтверджується всебічним і глибоким аналізом численних літературних джерел (загалом їх кількість становить 579 найменувань), системним, синергетичним, особистісно-діяльним, аксіологічним, культурологічним компетентним та поліпарадигмальним підходами до досліджуваної проблеми, додержанням принципів диджиталізації, варіативності освітніх траєкторій, ступеневості і кризовості, професійно-підприємницької контекстності, застосуванням комплексу методів і прийомів наукового дослідження, адекватних цілям і завданням, поставленим автором дисертації; широким обговоренням одержаних результатів і висновків з викладачами-практиками, методистами, науковцями.

Достовірність отриманих результатів дослідження та його висновків ґрунтується на чітко розробленій методології дослідження, яка постає інструментом структурування та змістового наповнення окремих розділів дисертації, об'єднаних спільною ідеєю та концептуальною основою дослідження. Методологія дослідження вичерпно розкрита на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях та рівні конкретного дослідження.

Ми підтримуємо авторську концепцію формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту, важливим змістовим ядром якої постали: ідеї Л. Болтанські, Е. К'япелло, Л. Тевено про підприємництво як діяльність, спрямовану на досягнення згоди; теорія соціальної установки Д. Узнадзе, а також положення М. Вебера, Ф. Найта, згідно з якими підприємці мають особливий менталітет, спрямований на отримання прибутку; теорія квазіпрофесійного навчання, за якою освітній процес має ґрунтуватися на створенні ситуацій, наближених до умов реальної праці (А. Вербицький); гуманістична педагогіка, згідно з положеннями якої формування особистісних якостей і моделей поведінки відбувається результативніше в середовищах, де створено умови для вільного

самовираження та самоздійснення особи (І. Бех, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс та ін.).

Новаторською є ідея структури підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту (психологічний, економічний, соціальний, етичний, управлінський, педагогічний та інформаційно-комунікаційний компоненти). Операціоналізація даних компонентів дала змогу здобувачу визначити сукупність форм, методів і засобів навчання, сформуванню змістові лінії, які слугують створенню системи показників та забезпеченню функціонування на їх основі авторської концепції освітнього процесу.

Організація і проведення педагогічного експерименту проходили з дотриманням всіх етапів наукового пошуку, з використанням низки доцільно підібраних дослідних методик та діагностичного інструментарію.

Автором були використані як загальнонаукові, так і специфічні методи дослідження, основними серед яких є емпіричні (діагностичні, обсерваційні, пілотне дослідження на репрезентативних вибірках, педагогічний експеримент) та методи математичної статистики, що застосовано для обробки результатів анкетування, опитувань, а також експертного оцінювання.

Методика дослідження відбиває певні важливі елементи інтегральної концепції розвитку науки, коли в основу дослідження покладено методологічний аналіз проблематики теоретичного та методичного забезпечення формування підприємницької культури майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Досліджуючи зазначену проблему, дисертант спирався на авторитетну думку вітчизняних і зарубіжних учених й фахівців, що підтверджується численними працями, використаними у роботі.

До найбільш істотних наукових положень, що містять новизну, вирішення нових наукових завдань, які виносяться на захист, належить обґрунтування педагогічних умов формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту, які передбачають:

- нарощення індивідуальних ІТ-звичок та ІТ-присутності в освітньому, спортивно-фізкультурному, підприємницькому та соціальному середовищі;
- формування ціннісних установок на задоволення потреб інших людей в логіці усвідомленого контролю альтруїстичних та комерційних мотивів;
- формування навичок прийняття рішень на основі інноваційних управлінських технологій завдяки застосуванню засобів проблемного навчання;
- стимулювання розвитку підприємницького мислення, мотивації досягнення успіху та толерантності до ризиків шляхом використання

інтерактивних педагогічних технологій;

– насичення науково-дослідної роботи студентів підприємницьким змістом;

– забезпечення ознайомлення студентів з професійною позицією успішних підприємців у сфері ФКіС та включення здобувачів освіти у соціальні (волонтерські) практики підприємництва;

– реалізація взаємодоповнюючих методик контролю та рефлексії динаміки розвитку підприємницьких якостей студентів.

3. Загальна оцінка змісту дисертаційної роботи

Дисертаційну роботу О. І. Верітова відрізняє глибокий аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень та практичних надбань з проблем формування підприємницької культури здобувачів вищої освіти. Роботі притаманний пошук відповідей на актуальні питання подальшого вдосконалення освітнього процесу, критичний підхід до теоретичних основ і досвіду стосовно його організаційного й методичного забезпечення.

Слід відзначити, що дисертантом в першому розділі «Підприємницька культура та підприємницька освіта як предмет наукового й історичного осмислення» було складено дискусійну основу для пілотажної оцінки перспективності різних, іноді суперечливих концепцій формування підприємницької культури майбутніх фахівців з ФКіС; визначено етапи становлення ПК як соціального явища; обґрунтовано, що підприємницька освіта може стати основоположним механізмом формування ПК і створення прошарку цивілізованих підприємців. Особливий акцент зроблено на уточненні понятійного апарату: «підприємницька культура», «організаційна культура», «корпоративна культура», «економічна культура» та встановленні їхнього взаємозв'язку.

У другому розділі роботи «Теоретико-методологічний та емпіричний базис формування підприємницької культури фахівців з фізичного виховання та спорту» обґрунтовано поліпарадигмальний підхід до розгляду процесу формування підприємницької культури фахівця, що забезпечує визначення необхідних дій та очікуваних результатів на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому та методологічному рівнях. Уточнено перелік вимог до знань та умінь фахівця у галузі фізичної культури і спорту при започаткуванні власного бізнесу у різних організаційно-правових формах. Здійснено відбір та структурування складових підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС задля розроблення дієвого інструменту її оцінювання та подальшого використання результатів такої оцінки для обґрунтування й науково-методичного забезпечення системи формування підприємницької культури студентів. Найбільшу

цінність, на наш погляд, має розроблення моделі ієрархічного взаємозв'язку між окремими елементами підприємницької культури.

У третьому розділі «Концептуальні основи формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 Фізична культура і спорт» автором запропоновано концепцію, яка інтегрує в собі загальні уявлення про цільові орієнтири та перебіг педагогічних процесів, принципи, теоретичні імперативи, педагогічні умови, програмні (модельні) засади його здійснення. Визначено і обґрунтовано вихідні принципи формування підприємницької культури здобувачів освіти, що виступають своєрідними правилами, які задають його напрямок, характер та стратегію діяльності суб'єктів освітнього процесу. Зазначено, що формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту пов'язано, перш за все, з трансформацією змісту освіти, а також використанням інноваційних форм і методів навчання. На основі визначених програмних результатів навчання обрано компоненти освітньої програми, реалізовані через науково-дослідну діяльність студентів, підприємницькій емпіричній та 14 змістових модулів визначених навчальних дисциплін. Авторські програмні засади репрезентовано у формі структурно-логічної схеми.

У четвертому розділі «Науково-методичні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 Фізична культура і спорт» представлено характеристики методичного забезпечення процесу формування підприємницької культури здобувачів вищої освіти; описано методичне забезпечення освітнього процесу, ключовим компонентом якого визначено модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище закладу вищої освіти на основі Moodle – платформи, що об'єднує педагогів, адміністраторів, здобувачів освіти та інших стейкхолдерів в одну інтегровану систему для асинхронної та синхронної комунікації, створення викладачами персоналізованого навчального середовища, що популяризує його дисципліну та дозволяє її поглиблене вивчення. Представлено форми і методи організації навчання, використані у процесі формування підприємницької культури; висвітлено особливості роботи з контингентом здобувачів освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт»; охарактеризовано методичний супровід процесу формування підприємницької культури у студентів цієї спеціальності.

У п'ятому розділі дисертації «Дослідна робота з перевірки ефективності освітнього процесу, спрямованого на формування підприємницької культури» надано детальний опис дизайну і плану експерименту з перевірки ефективності методичної системи організації

формування підприємницької культури; охарактеризовано педагогічні заходи з формування підприємницької культури; проаналізовано результати експериментального дослідження, які свідчать про те, що в експериментальному ЗВО освітній процес у контексті формування підприємницької культури був більш ефективним.

Висновки до розділів та загальні висновки дисертації є достатньо обґрунтованими.

4. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів

Узагальнені автором дисертації висновки не викликають заперечень і дозволяють відмітити достатню вагомість результатів (у науковому плані) для формування і розвитку підприємницької культури. Дослідження дисертанта спрямовано на пошук оптимальної організації освітнього процесу у ЗВО, спрямованого на набуття майбутніми бакалаврами фізичної культури і спорту соціально-нормативних установок, розвиток певних рис особистості, а також закріплення цих рис й опанування на їх основі стійких характеристик підприємницького стилю життя.

Розроблення теоретичних і методичних матеріалів, викладених у дисертації, доведено до стадії, що дає змогу використовувати їх у практичній діяльності закладів вищої освіти. Основні положення та результати дослідження прийняті для впровадження та використовуються Мелітопольським державним педагогічним університетом імені Богдана Хмельницького (у напрямі запровадження педагогічних умов формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»), Класичним приватним університетом (у розрізі застосування логіко-структурної схеми формування підприємницької культури здобувачів вищої освіти, діагностичного інструментарію для визначення рівня її сформованості, ОПП, навчального плану, силабусів дисциплін, а також методичних рекомендації для самостійної роботи студентів), Запорізьким національним університетом (використання концепції та структурно-логічної моделі формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту, змістовою основою яких є інтеріоризація здобувачами освіти змісту, традицій, прикладів ефективної підприємницької діяльності, зафіксованих у знаковій формі у ході залучення до підприємницьких та квазіпідприємницьких практик), Національним університетом «Запорізька політехніка» (використання експериментальної освітньо-професійної програми підготовки майбутніх бакалаврів фізичної культури та спорту), Сумським державним педагогічним університетом імені А.С.Макаренка (розгортання процесу

формування підприємницької культури у чотири етапи з метою суттєвої оптимізації та упорядкування освітнього процесу професійної підготовки майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»), комунальним закладом вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (запровадження використання організаційного супроводу засвоєння майбутніми бакалаврами фізичної культури і спорту змісту освітньо-професійної програми, спрямованої на формування підприємницької культури), Придніпровською Державною академією фізичної культури і спорту (впровадження у навчальний процес рекомендації стосовно організації виконання курсової роботи студентів четвертого курсу у формі власного стартапу у галузі фізичної культури і спорту, а також оформлення результатів виробничої практики у формі проекту з удосконалення діяльності комерційної організації (підприємства) – бази практики).

5. Аналіз публікацій та повноти викладення результатів дослідження в авторефераті

Наукові положення, розробки і висновки дисертаційної роботи є результатом самостійно проведених досліджень автора у сфері удосконалення освітнього процесу професійної підготовки майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». Наукова обґрунтованість і достовірність результатів роботи підтверджена у процесі їх апробації на міжнародних науково-практичних конференціях і публікацією результатів дослідження у фахових наукових виданнях.

За темою дослідження автор має 37 наукових праць (34 – одноосібні). Серед публікацій 3 – монографії, 21 – стаття в наукових фахових виданнях, 1 стаття – в іншому виданні. Кількість наукових праць та їх обсяг відповідає вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту та наукових результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Основні результати дисертаційної роботи доповідалися і отримали схвалення на десяти міжнародних та двох всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Автореферат достатньо повно віддзеркалює зміст дисертаційної роботи. У авторефераті в стислій формі розкрито всі основні наукові результати, які отримано в процесі дослідження, ступінь новизни розробок, висновки та рекомендації щодо використання результатів в практичній діяльності.

6. Оцінка оформлення дисертації та автореферату

Дисертація складається з п'яти розділів, логічно пов'язаних між собою. Структура дисертаційної роботи продумана, логічна, матеріал викладено

відповідно до плану, грамотно і послідовно. У дисертаційній роботі чітко визначені цілі, завдання, предмет, об'єкт і гіпотеза дослідження. Здобувачем опрацьована значна кількість літературних джерел як вітчизняних, так і іноземних вчених. Автор достатньо критично оцінює позиції різних дослідників проблеми, аргументовано обґрунтовує свою думку. Висновки роботи сформульовані чітко і повністю передають зміст та сутність основних результатів дослідження. Мова дисертації чітка, грамотна. Стиль дисертації носить науково-переконливий характер.

Оформлення дисертації та автореферату виконано згідно з вимогами МОН України та не викликає зауважень. Ознайомлення з текстом автореферату дозволяє констатувати, що його зміст повною мірою відбиває основні положення і висновки дисертації та не містить зайвої інформації.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Верітова Олександра Ігоровича, можна висловити низку зауважень і побажань.

1. Здійснивши ґрунтовний аналіз науково-методичної літератури з обраної проблематики, автор, нажаль, не звернув уваги на фундаментальні праці таких науковців, як С.А. Хазова, М.М. Ебзеев, які досліджували питання розвитку конкурентоздатності фахівців з фізичної культури і спорту в процесі професійної підготовки. Такий аналіз значно збагатив би теоретико-методичний доробок дисертаційного дослідження.

2. Автор зазначає, що однією з педагогічних умов формування підприємницької культури у майбутніх бакалаврів з ФКіС є культивування практики прийняття рішень на основі інноваційних управлінських технологій (тайм-менеджмент, SMART тощо) засобами проблемного навчання. Проте відомо, що технологія SMART на сьогодні не є інноваційною. Крім того, дуже поверхнево розкрито специфіку реалізації цієї педагогічної умови.

3. Автор вживає в тексті дисертації різні терміни: підприємницька активність та підприємницька діяльність, що порушує наукову логіку й єдність термінології та понять.

4. Серед фундаментальних компонентів підприємницької культури автор визначає психологічний, етичний, економічний, управлінський, інформаційний, соціальний і педагогічний компоненти. Але, на нашу думку, складові елементи соціального компоненту мають психологічний зміст, тому виокремлювати його в окремий компонент не доцільно.

5. Автор у п'ятому висновку зазначає: "Авторська концепція спирається на ..... потенціал підприємницької діяльності у сфері фізичної культури та спорту, що має стати смислотворчою основою ... усвідомленого пошуку

студентом варіантів організації власної справи, яка стане логічним продовженням післяспортивної кар'єри в складних і важкопрогнозованих умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства". Виникає питання, чому дисертант акцентує увагу саме на "післяспортивній кар'єрі" випускників, адже бакалавр зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» - це не тільки тренер з виду спорту і спортсмен у минулому?

Разом з тим, висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження та ніяк не знижують наукової цінності рецензованої роботи.

8. Загальний висновок

Роботу виконано на належному рівні, вона є цілісною та завершеною, відповідає паспорту спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тема дисертації є актуальною, а отримані в роботі наукові результати сукупно вирішують важливе наукове завдання, що полягає у формуванні підприємницької культури майбутніх фахівців ФКіС як наскрізної інтегративної якості професіонала, яка визначає в сучасних умовах успішність його професійної кар'єри, економічного благополуччя та суспільної цінності.

Враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних дисертантом наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків, виконаної дисертаційної роботи, яка відповідає вимогам до докторських дисертацій, які висувають п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), вважаємо, що її автор – Олександр Ігорович Верітов заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри здоров'я, фітнесу та рекреації
Національного університету фізичного
виховання і спорту України (м. Київ)

М. М. Василенко

Підпис засвідчую:

Начальник відділу кадрів

А.О. Степаненко

